

TÓTH MIHÁLY*

Néhány szempont a jogos védelem körében zajló vitához

Az új Btk. elfogadásának előestéjén a büntethetőségi akadályok rendszere is forrong. Nem csupán elméleti csoportosításuk lehetősége, hanem hatókörük, esetleges pontosításuk, kiegészítésük, átértelmezésük kérdései is naponta felmerülnek.

Mindezt különösen igazolják a jogos védelem kapcsán folyamatosan napirenden lévő polémiák. E büntethetőségi akadály jogi természetét és alkalmazását az utóbbi években két színvonalas monográfia is vizsgálta.¹ Ezek a művek azonban a legutóbbi törvényi változások előtt, illetve azokkal egy időben születtek, s még kevésbé reagálhattak azokra az elképzelésekre, amelyek az új törvény kodifikációs vitájában öltöttek testet.

Szükségesnek vélem ezért, hogy a jogos védelem kapcsán röviden áttekintsem az intézmény előzményeit, egyes vitatott elemeit és megfogalmazzak néhány talán meggondolásra érdemes következtetést.

Minden fontos körülmény vizsgálatára a terjedelem adta keretek között nincs mód, ezért elsősorban azokat a kérdéseket érintem, amelyeket a jogalkotói és a jogalkalmazói kompetencia-megosztás kapcsán tartok lényegesnek. Azt vizsgálom, minek kell szerepelnie és esetleg mi lehet a törvényben, meddig terjedhetnek tehát a kodifikátor lehetőségei, s mi az, ami-ben csak az egyes ügyek gyakorlati vizsgálata során szabad felelősséggel állást foglalni.

Történeti adalékok és a védendő érdek változásai

A magyar büntetőjog hazai fejlődését vizsgálva már Szent István törvénykönyve megemlíti a „házakba törők és az ottan támadt viadalok”, kapcsán, hogy ha valamelyik erőszakos ispán más házát azért keresi fel, hogy a tulajdonost megölje, vagy annak javait szét-dúlja, s a támadás során életét veszti, „megtorlás nél-

kül feküdjön”, semmiféle kompenzáció nem jár tehát hozzátartozóinak.²

II. Józsefnek, a felvilágosodás eszméiből kiinduló, s néhány évig nálunk is hatályban volt 1788-as – magyar fordításban is megjelent – Btk.-ja a jogos védelem kérdését még szintén csak az emberölés kapcsán szabályozta. Erről a következők olvashatóak (az akkori fordítás veretes nyelvezetén):

„...Olyant viszontag, a ki magát igazságosan védelmezvén, valakit megöl,

nem lehet gyilkosnak ítélni. A szükséges védekezésnek mentsége azonban csak akkor talál helyt, ha a gyilkos megmutatja, vagy ha a személyeknek, a helynek, az időnek környűl álló dolgaiból okosan ki lehet hozni, hogy a megöletett anélkül, hogy erre neki ok adatott volna, oly móddal rohant reá, hogy a halált okozó a megsebesítettéstől vagy éppen a haláltól méltán félhetett: vagy ha megmutatja hogy ő az erőszakos védelmezéssel, melyből ember-társának halála következett, nem más szándékból élt, hanem hogy önmön vagy felebarátjának javait és szabadságát az igazságtalanul reá rohanó ellen megoltalmazza, kit ő egyébként tulajdon sebesítettetésének, vagy éppen halálának veszedelme nélkül meg nem alázhatott, és semmiképpen hatalma alá nem vethetett volna.”

Ugyanilyen, mai szemmel méltán körmönfont, de pontos szabályozással élt a korabeli törvény a jogos védelem túllépésével kapcsolatban is, rámutatva, hogy „aki az igazságos védekezésnek határait által-hágta”, mert pl. „az erőszakot nem csak a reá rohanónak megölése által, hanem másképpen is elkerülhetette volna”, akkor bizony az illető – bár mérsékelt – büntetést érdemel.³

Néhány évvel később a mi 1795-ös javaslatunk is enyhébben ítélte meg annak tettét „aki azért lépte túl az önvédelem határait, mert nem álltak rendelkezésére az ahhoz szükséges enyhébb eszközök.”⁴

A természetes igazságérzet e korai megnyilvánulásaiból alakult ki aztán sok-sok évszázaddal később az a fogalom, amelyet a XIX. század közepének tudóstanára már feltűnően korszerű módon így magyarázott:

* tanszékvezető egyetemi tanár (PTE ÁJK), tudományos tanácsadó (MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Jogtudományi Intézet)

¹ Belovics Ervin: A jogellenességet kizáró okok: HVG-ORAC, Budapest, 2008.

Ujvári Ákos: A jogos védelem megítélésének új irányai. AdLibrum Kiadó, Budapest, 2009.

² Szent István törvényei, II. könyv, 33. fejezet 2. § (Magyar Törvénytár, 1000–1526. évi törvénycikkek. Budapest, Franklin társulat, 1899, 35. old.)

³ Közönséges törvény a vétkekről és azoknak büntetésekről. Budán, a Királyi Akadémiának Betűivel, MDCCCLXXXVIII. 46–47. old.

⁴ Hajdú Lajos: Az első (1795-ös) magyar büntető-kódex-tervezet. KJK Budapest, 1971, 464. old.

„Vétlen védelemnek [...] akkor adandó hely, ha a személyek az idő, a hely minőségéből, a megtámadás módjából vagy más körülményekből alaposan lehet következtetni, miszerint a tettes csak a szükséges védelemmel élt avégett, hogy az élet, szabadság vagy vagyon jogellenes megtámadását magáról vagy másokról elhárítsa; vagy hogy ő az ilyes védelem határait csak rémülésből, félelemből vagy ijedségből lépte át.”⁵

Pauler Tivadar, szintén ekkortájt megjelent híres büntetőjogi tankönyvében ugyancsak kiemelte, hogy „vétlen védelemnek” a védekező szempontjából elengedhetetlen feltétele „a) hogy a támadás csak erőszak által legyen biztosan elhárítható, b) kellő mérséklettel használva, c) a fenforgó viszonyoknál fogva szükséges eszközökre (moderamen inculpatae tutelae) szorítassék. Ellenkező esetben az határainak túlhaladtával vétlen lenni megszűnnék (deculpata tutela) és a körülményekhez képest a szándékos vagy vétkes jogsértés beszámítása alá esnék.”⁶

Feltétlenül figyelemre méltó tehát, hogy még a XVIII–XIX. században is, – amikor az erőszakos bűncselekmények különféle formái jóval elterjedtebbek voltak – szigorú és egyértelmű szabályokkal igyekeztek határt szabni a támadások elleni védekezés tolerálható mértékének.

Érdekes viszont, hogy amilyen mértékben tért nyert, s bővült a vagyon elleni támadásokkal szembeni jogos védelem köre, úgy halványodott, majd szorult vissza teljesen a (személy elleni támadás keretei között) a becsület védelmében kifejtendő védekezés elfogadhatósága.

A XX. század elejének felfogására még igen jellemzőnek tekinthető adalék lehet az a Kúriai döntés, amely a szerint a házasságtörésen tetten ért szerető utolsó erejével lelőtte az őt megtámadó, földre döntő, és „most megdöglesz” szavakkal erősen fojtogató férjet. A Kúria kimondta, hogy nem a szerető, hanem éppen sággal a férj volt jogos védelmi helyzetben mert „férji jogaiban, férfibecsületében, tehát személyében volt súlyosan megtámadva.”⁷

Néhány évtizeddel később az ítélkezési gyakorlat már óvakodott a „személy elleni támadás” lehetséges körét pusztán a becsületet érintő, (a tettelességet nélkülöző) inszINUÁCIÓKRA kiterjeszteni, s így az esetleges jogos védelem köre hasonló konfliktusok esetében már fel sem merült.

A támadás mibenlétét érintő dogmatikai problémák a II. Világháború után sem szorultak háttérbe. 1971-ben élénk polémia folyt pl. a Magyar Jog hasábjain,

amikor Bodrogi Károly felvetette: a jogellenes mulasztást is büntetőjogi támadásnak kellene tekinteni. Ezt Juhász Endre meggyőzően vitatta, s a kérdéshez hozzászólt Garajszki Ferenc és Székely János is.⁸

A vitában érdekes gyakorlati esetek is felvetődtek, végül nyilván győzött az a vélemény, hogy pl. annak a cselekményét, aki a bűnösen mulasztó váltóórtól a vasúti közlekedési baleset elhárítása végett a váltókulcsot erőszak alkalmazásával veszi el (az őrt leüti, megkötözi, megsebesíti), a végszükség, s nem a jogos védelem alapján kell elbírálni.

A jogos védelem, mint sajátos „végszükség”

S ha már a jogos védelem és a végszükség elhatárolása szóba került, érdemes kitérni az angolszász jogi gondolkodást jellemző azon sajátosságra, hogy a jogos védelmet a végszükség sajátos, speciális formájaként kezeli.

Williams Glainville, az egyik legnagyobb hatású brit büntetőjogász erről ezt írja:

„Az önvédelem és a szükséghelyzet bizonyos mértékig fedi egymást. Az önvédelem szabálya alapján valakinek joga van arra, hogy ne csak magát védje, hanem másokat is, a mások védelmét azonban a szükséghelyzet példájának is lehet tekinteni, minthogy végső soron annak lehet tekinteni az önvédelmet is. Olykor azt mondják, hogy az önvédelem és a szükséghelyzet között a különbség az, hogy az előző feltétel valamely jogellenes cselekményt másnak a részéről, míg az utóbbi nem. E nézet szerint a mérges kutya elleni védekezés, vagy a sáskajárás, árvíz elleni védekezés nem önvédelem, hanem szükséghelyzet. Hasonlóképpen, ha egy holdkóros támad meg, aki cselekményeiért büntetőjogilag nem vonható felelősségre és én „önvédelemből” sérülést okozok neki, a javamra szóló jogi mentő körülmény vagy önvédelem, vagy szükséghelyzet, attól függően, hogy a holdkórost polgári jogilag felelősnek mondják-e ki vagy sem. Minthogy ezt pozitívan döntötték el az angol bíróságok, az esetet az önvédelem körébe kell sorolni.

A vonal eléggé vékony és jogilag nemigen van szükség arra, hogy meghúzzuk. Az önvédelmet úgy tekinthetjük, mint a szükséghelyzet sajátos formáját, ami viszonylag meghatározott szabályokkal rendelkezik. Abból a szempontból, hogy valaki mit csinál a támadó holdkóros ellen védekezve, közömbös az, hogy a holdkóros polgári jogi tiltott cselekményt követ-e el, vagy nem.”⁹

Az idézett gondolatmenet számunkra kissé kuriózumként hat, de csak akkor, ha nem vagyunk képesek megérteni az angol jogi gondolkodásmód, főként a felelőségi rendszer miénktől olykor eltérő prioritásait. A tanulság azonban ettől függetlenül világos: mind a végszükségben, mind a jogos védelemben cselekvés

⁵ Csatskó Imre: Az 1852-ki május 27-ki Austriai Birodalmi Büntető törvény magyarázata. Pest, 1853, 45. old.

Érdekes tehát az is, hogy a definíció a sokáig korszerűtlennek és retrográdnak minősített (nálunk 10 évig hatályban volt) osztrák törvény nyomán született.

⁶ Pauler Tivadar: Büntető jogtan. Pest, Pfeifer Ferdinánd kiadása, 1868. 244. old.

⁷ Kúria, 1915. március 31. B.III. 3428. Büntetőjogi Döntvénytár, IX. kötet, Budapest, 1916, 151. old.

⁸ Lásd pl. a Magyar Jog 1971/5 és 1971/10. számát

⁹ Glainville, Williams L.: Criminal Law. The General Part. Stevens and Sons, London, 1953. 572–573. old.

sajátos rendkívüli, az általánostól eltérő, kivételes helyzetben zárhatja csak ki a felelősséget, amikor a támadás vagy a veszély elhárítására az intézményes lehetőségek hiányoznak.

A közleműlt koncepcionális változásai

A jogos védelem szerepét, lehetőségeit az utóbbi időben – a Btk. 2009. LXXX. törvénnyel történt módosítása és az intézmény Alaptörvénybe emelése óta – sokan túlértékelik, néhányan félre is értik.

Pedig a változás nem alapvető kérdésekben történt, a büntethetőségi akadály törvényi fogalma pl. nem is változott.

- a) Lássuk először a Novella módosító rendelkezéseinek lényegét.

Régi szabály	Új szabály (2009. augusztus 9.)
Az ijedtség vagy menthető felindulás – ha nem zárta ki teljesen a szükséges védekezés mértékének felismerését – büntethető volt, ha a „rendsnél” enyhébb mértékben is	Az ijedtség vagy menthető felindulás, annak mértékétől függetlenül mindig teljes büntetlenséget biztosít annak, aki a védekezés szükséges mértékét túllépi.
A bírói gyakorlat „kitérés kötelezettséget” írt elő, hozzártartozók, súlyosan ittas személyekkel, illetve elmebetegekkel szemben. Ha tehát ilyen személy volt a támadó, nem lehetett jogos védelemre hivatkozni, ki kellett térni, „el kellett futni”.	A törvény kifejezett rendelkezéssel zárta ki a kitérés kötelezettséget, a jogos védelem tehát minden körülmények között, mindenkiel szemben megilleti a megtámadottat.
A „védelmi berendezésekről” kifejezetten nem rendelkezett.	Három szigorú konjunktív feltétel mellett a „megelőző jogos védelem” – a védelmi berendezés – is a jogos védelem körébe vonható.

Más szabály vonatkozik eszerint a közvetlen, vagy azzal fenyegető támadás esetére (ez a „hagyományos jogos védelem”), és más a védelmi berendezések (megelőző jogos védelem) újonnan szabályozott esetére. A közvetlen vagy azzal fenyegető támadásnál a büntetlen védekezés – az egységes gyakorlat értelmében – akár élet kioltását is eredményezheti – ha a támadó tette a védekező élete (vagy nemi szabadsága) ellen irányult.

Védelmi berendezés (pl. áram) telepítésénél soha nincs közvetlen, vagy azzal fenyegető támadás, csak a támadás lehetősége. Ezért itt a berendezés telepítője – ha életet olt ki – nem hivatkozhat a jogos védelemre, erre büntetlenül nincs joga.

Továbbra is fontos kérdés, mi lehet a védekezés körében szükséges (ha úgy tetszik arányos).

Hagyományos jogos védelemnél az olyan magatartás, amely a támadás elhárítására alkalmas, szükséges, de egyben elegendő is. Vizsgálni kell az erőviszonyokat (pl. a támadók száma, a támadó és a megtámadott testi felépítése), a támadás intenzitását, az esetleges eszközt stb. Ha ezt a szükséges, de egyben elegendő mértéket a védekező túllépi, csak akkor marad büntetlen, ha egyértelműen igazolható, hogy a túllépés ijedsége vagy menthető felindulása eredménye.

Tegyük hozzá, ez igen sok esetben igazolható is.

Védelmi berendezésnél azt kell vizsgálni, mi lehet az a maximális (potenciális) sérelem, amit a támadás okozhat, és a védelmi berendezésnek ehhez kell igazodnia.

Minthogy azonban védelmi berendezéseket vagyoni védelem céljából telepítenek, indokolt volt az a jogalkotói megszorítás, hogy élet kioltására az ilyen védelmi berendezés nem irányulhat. Emberi élettel ugyanis a lehető legértékesebb vagyontárgy sem kerülhet azonos szintre.

A kesznyéteni eset tehát – amelyben a tulajdonos az ültetvényét olyan vezetékkel védte, amelybe áramot vezetett, s a tolvajok egyike az áramütésbe belehalt, társa súlyos sérüléseket szenvedett – sem korábban, sem az új szabályok szerint nem jogos védelem. A jogerős határozatban a bíróság ezt ugyan érdemben he-

lyesen döntötte el – jóllehet az indokolásban olykor keverednek a társadalomra veszélyesség, a tévedés, a gondatlanság és a gondatlanság okozta tévedés egyes fogalmi elemei – de kevésbé meggyőzőek a megrovás elégségessége mellett szóló érvei.¹⁰

Meg kellene érteni mindenkinek, hogy ugyan valóban okkal kelthet felháborodást, ha fél év kemény munkáját egy tolvaj percek alatt letarolja. De a felháborodás nem teremthet jogcímet arra, hogy büntetlenséget biztosítsunk életet vagyoni védelmében kioltó személynek.¹¹

b) Ami az új *Alaptörvény* ide vágó rendelkezését illeti, kétségtelen, hogy némiképp szokatlan módon az alkotmányos alapjogok közé került a jogos védelem: „mindenkinek joga van törvényben meghatározottak szerint a személye illetve a tulajdona ellen intézett vagy ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához (V. cikk).

Világos azonban, hogy az önvédelmi jog deklarálásának „magasabb szintre emelése” a büntethetőségi akadály hatókörét tekintve szintén nem hozott tar-

¹⁰ Debreceni Ítéltábla Bf. I. 91/2011/6.

¹¹ Az ügy elemzését lásd részletesen Karsai Krisztina: Az uborka tolvaj feláldozható, avagy szemfényvesztő büntetőjogi ítékezés. In: Gál István (szerk.) Tanulmányok Tóth Mihály professzor 60. születésnapja tiszteletére. Pécs, 2011. 341. old.

talmi változást, hiszen a „törvényben meghatározottak szerint” kitétel nyilvánvalóan változatlanul a Btk. gondosan kialakítani próbált feltételrendszerére utal. Súlyos félreértsen alapulnak tehát az Interneten 2012 elején egymás után megjelent írárok, amelyek szerint az új Alaptörvény hatályba lépése után „a bíróságoknak nem kell vizsgálniuk, hogy a sértett védekezése arányban állt-e a támadással.”¹²

A szükségesség–arányosság kérdése

Az előzőekben írtak miatt is indokolt röviden visszatérnünk a „szükségesség” továbbra is aktuális kérdéséhez, és az „arányossághoz” való viszonyához. A két fogalom gyakran következtelen és párhuzamos használata sem új keletű. A Csemegi kódexet pár évvel megelőző törvényjavaslat még kifejezetten „proporcionalitásról” írt¹³, s bár ezt utóbb a „szükségesség” váltotta fel, arányosság és szükségesség sokszor a későbbi gyakorlatban is egymást kölcsönösen átfedő feltételként szerepelt; rosszabb esetben a fogalompár másik elemét felülírni képes tartalmat is tulajdonítottak nekik.

Már a Kúriának voltak olyan döntései, amelyben kimondták, „jogos védelem megállapításának feltétele a védekező cselekmény hatályosságának a támadó cselekmény veszélyességével való *arányossága*.”¹⁴ Később a Legfelsőbb Bíróság is több döntésében hangsúlyozta, hogy „a jogos védelem megállapításának előfeltétele az arányosság”.¹⁵ Ezek a kritériumok egy-egy határozatban ma is olykor visszaköszönnek.

Újvári Ákos – Belovics Ervinnel ellentétben¹⁶ aggályosnak tartja a törvényi definícióban nem szereplő, s így szerinte akár alkotmányossági aggályokat is felvető „arányosság-követelményt”. Amellett érvel, hogy ez olyan többlet, ami a védekezőt sújtja, s aminek vizsgálatára a jogalkalmazónak nincs is felhatalmazása.

Valóban nincs, de ezt talán nem is teszi gyakran.

Az arányosságnak a fogalomba csempészése legfeljebb akkor lehet veszélyes, ha ezzel szűkíteni próbáljuk a törvényben megfogalmazott szükségesség hatókörét.

Tokaji Géza alappal szögezi le: „a bírói gyakorlatban eléggé elterjedt az, hogy a szükségességet és az arányosságot két külön kritériumnak nevezik. Ez olyan benyomást kelt, mintha a bíróságok a törvényben foglaltakon túlmenő követelményt támasztanának a védekezővel szemben. A kódexek azonban a két ismérvnek csupán az egyikét tartalmazzák, s annak az értelmezésénél kell a másiknak szerepet juttatni. Így ott, ahol a btk. csak az arányosságról szól, a legenyhébb elhárítási mód választásának a követelményét a táma-

dás és a védekezés intenzitása közti arányosságként vizsgálják. Nálunk viszont az mondható, hogy nem szükséges az, ami nem felel meg a bizonyos mérvű arányosságnak.”¹⁷

Magam sem igen emlékszem olyan döntésre, amelyben azzal érveltek volna, hogy a védekező cselekménye az elhárításhoz szükséges volt ugyan, ám az arányosság megsértése miatt mégsem jöhet szóba jogos védelem. Ha tehát az arányosság fogalmát a szükségesség értelmezése körében említik, azt talán nem kell önmagában helytelen dolognak tekintenünk. Azokat a gondolatmeneteket azonban, amelyek esetleg az arányosságnak a szükségességen túlmutató jelentőséget tulajdonítanának, következetesen korrigálnunk kell.

A kitérés kötelezettség negligálása

Lehet érveket találni amellett, hogy mára valóban túlhaladottá vált a kitérés kötelezettség doktrínája.

Az elvnek törvényi alapja voltaképpen sohasem volt, inkább a tudomány alakította ki, majd a gyakorlat átvette, sajátos humánum vagy álhumánum jegyében.

Schnierer Aladár pl. még 1873-ban is azt tanította, hogy az önvédelem csak akkor lehet jogos, „ha a megtámadott sem a közhatóság fölhívása által, sem más módon pl. futás által el nem távozhatott.”¹⁸ A könnyűatlétikai megoldás már *Finkey* által kifogásolt előírása mellett különös további ellentmondást fedezhetünk fel e korabeli érvelésben. Abban ugyanis mindig szinte teljes volt az egyetértés, hogy a jogos védelem megengedhetőségét éppen a közhatóság aktuális távolléte, tehát sohasem a jelenléte veti fel. A közhatóság jelenlétében a jogos védelem kérdéskörének fel sem kellene merülnie.

A Legfelsőbb Bíróság 15. számú Irányelve mindenestre menekülési kötelezettséget írt elő

- a felmenő, a testvér és a házasárs,
- a súlyosabb fokban kóros elmeállapotú és
- a szemmel láthatóan tudatzavart állapotban levő támadóval szemben.¹⁹

A felsorolás kezdettől fogva kissé önkényesnek tűnt, s nem különböztetett pl. a támadónak felróható és fel nem róható tudatzavar között. Igaz, ezt az ítélkezési gyakorlat esetenként korrigálta.²⁰

A 2009. évi LXXX. tv. – szakítva ezzel az értelmezéssel – *expressis verbis* azt nyilvánítja ki, ami a jogos védelem általános törvényi definíciójából egyértelműen következik. A kitérés kötelezettség törvényi tagadása tehát nem zavaró, csak éppen felesleges.

Óvatosan teszem csak hozzá, talán nem lenne baj, ha azok az etikai megfontolások, amelyek annak idején tápot adhattak pl. a kitérés kötelezettséghez ha-

¹² Pl. http://jogiq.com/onvedelem_magantulajdon_vedelme_alkotmany_jogtalan_tamadas/ – 2012. június 12.

¹³ *Defensio debet esse proportionata*

¹⁴ Kúria, 1915. március 31. B.III. 3428. Büntetőjogi Döntvénytár, IX. kötet, Budapest, 1916. 150. old. (Kiemelés a szerző: T. M.)

¹⁵ Pl. Bírósági Határozatok, KJK, Budapest, 1956, 19. old.

¹⁶ Belovics: i. m. 121. old.

¹⁷ Tokaji Géza: A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban. KJK Budapest, 1984, 256. old.

¹⁸ Schnierer Aladár: A büntető jog általános tanai, Pest, 1873, 125. old.

¹⁹ A Legfelsőbb Bíróság 1981. november 23-án elfogadott 15. sz. Irányelve III. pont.

²⁰ Pl. BH 428/1997

sonló elvek felvetéséhez, azért nem tűnnének mindörökké el egyre kegyetlenebbé váló világunkból.

A „nem köteles kitérni”, nem jelenti azt, hogy – különösen, ha erre egyszerű mód kínálkozik – nem is szabad, nem is indokolt. Mindez azonban – talán mondanom sem kell – távolról sem dogmatikai felvetés, vagy az intézmény visszasírása, inkább az erkölcs el-síratása.

Az új Btk. tervei

Az újabb javaslatok ismertetése előtt – mégoly evidensnek tűnhet is – néhány alaptételt, mintegy az eddigiek összegzéseként le kell szögezniem.

Az előzőekben láttuk, hogy büntetőjogi szempontból a jogos védelmet gyakorló személy formálisan bűncselekmény – olykor igen súlyos bűncselekmény – tényállását valósítja meg. Ám amiatt, mert ezt jogtalan támadás elleni védekezésként teszi, nem büntethető. E büntethetőségi akadály létjogosultságát a magyar kodifikált büntetőjog kialakulása óta kétségbe sem vonták, mint ahogy legújabbban az is csak nyomatékossíttásra szorult, hogy a kockázatot a jogtalan támadónak kell viselnie.

Nyomon követtük azt is, miként egészült ki a jogos védelem köre a „védelmi berendezések” alkalmazhatóságának törvénybe iktatásával, amely már nem tényleges támadások, hanem a jogtalan támadások lehetősége ellen nyújthat védelmet. Áttörtük tehát azt az elvet, hogy a bűncselekmény tényállását kimerítő „védekezés” csak tényleges, *effektív támadás* esetén tolerálható. Mindez, feltéve, hogy már a szabályozás kapcsán kellő óvatossággal járunk el, még *esetleg* elfogadható.

A kodifikáció során azonban sajnos nem álltak itt meg, s a *tényleges* támadások, majd a támadások veszélye után az új Btk. tervezete most már bizonyos esetkörre *az élet elleni támadások* tényét eleve *feltételezve*, korlátlan lehetőségekkel kívánja felruházni a jogosultat.

Mindezt az indokolás a következőkel támasztja alá: „A Javaslat a súlyos, erőszakos bűncselekmények elleni hatékonyabb fellépés biztosítására a jogos védelmi helyzetet kiszélesíti, és törvényi vélelmet állít fel arra, miszerint vannak esetek, amikor a jogtalan támadás oly módon történik, hogy a megtámadott joggal feltételezheti, hogy a támadás az élete ellen irányult, és ilyenkor már a jogtalan támadás körülményei megteremtik a lehetőséget a védekezés szükségességének a túllépésére.”

a) az első törvényszöveg

Az indokolásban írtakat a Javaslat eredeti (egyeztetésre bocsátott) változatában²¹ a következők szerint öntötték formába:

A jogtalan támadást úgy kell tekinteni, mintha az élet kioltására irányult volna ha

a) azt személy ellen éjjel, fegyveresen, felfegyverkezve vagy csoportosan követik el,

b) az a lakásba, éjjel, fegyveresen, felfegyverkezve vagy csoportosan történő jogtalan behatolás,

c) az a lakáshoz tartozó bekerített helyre fegyveresen vagy felfegyverkezve történő jogtalan behatolás.” (Javaslat 27. f)

A Tervezet ezzel gyakorlatilag törvényes vélelmet alkotott, „absztrakt körülményeket” nevesített ott, ahol ez

– az ítélezési gyakorlat által eddig is „főszabályként” követett szemlélet miatt általában felesleges; ami azonban ennél nagyobb baj,

– lehetetlenné tette a feltételezett általános szituációktól eltérő individuális esetek értékelését.

1. A Javaslat veszélyes módon kiterjesztette, parttalaná tette a feljogosított személy cselekvési lehetőségeit („objektívizálva” az azokat megalapozható körülményeket). *Diszfunkcionális következmények lehetőségét teremtette meg*, ott, ahol korábban a bíróságok az éjjel, fegyveresen vagy csoportosan behatolók esetében – ha ennek feltételei fennálltak – (*tehát funkcionálisan*) a védekezés legvégső határait eddig is elismerték. Az említett körülmények szinte kivétel nélkül alapot adtak a védekezés jogosságának elfogadása mellett, a szükséges mérték (általában ijedtség vagy menthető felindulás címén történő) túllépésének tolerálására is (pl. BH 1997/322²². stb.).

Csakhogy az a vizsgálat, amelyet eddig a bíróság a körülmények alapos, gondos mérlegelése, az egyedi sajátosságok szakértő szemmel történő elemzése alapján végzett, a Javaslat szerint szükségtelenné válna. Elég bizonyos objektív körülmények igazolhatósága, s ekkor a jogosult „törvényesített feltételezései” alapot adhatnak az élet kioltására is.

Kérdés, ki dönti, ki dönthetné meg az élet kioltásának szándékára nézve felállított vélelmet? A kerítésen átmászó agyonvert baracktolvaj, akinél alkalmasint volt egy az ágak lehúzása céljából magához vett kampósvégű bot (a felfegyverkezve elkövetés eszköze) is? Az esti szürkületben az útja lerövidítése céljából a kerítés drótjai között puskájával átbújó, s ezért a tulajdonos által szitává lőtt vadász?

A körülmények egyedi, individuális mérlegelésétől – amitől ez a vélelem a jogalkalmazót megfosztja – tehát nem lehet eltekinteni.

Nem szabadna figyelmen kívül hagyni azt a következetes gyakorlatot, mely szerint „a jogos védelemre

²² Az ügyben megállapították a jogos védelem ijedtségből történő túllépésének tényét annak a személynek a javára, aki álmából felriadva lelőtte az egyik lakásába behatoló személyt. Igen tanulságosak a felmentő határozat következő sorai: „A Legfelsőbb Bíróság szükségesnek látja előrebocsátani, hogy a jelenlegi ítélezési gyakorlat a korábinál szélesebb körben fogadja el a jogos védelmi cselekmény szükségességét és szűkebb körben helyezkedik a túllépés megállapítására. Az említett gyakorlat kialakítását a jelenlegi életviszonyok tették indokolttá, amikor egyre több a személyek és javaik elleni jogtalan támadás, egyre gyakoribbak az olyan bűncselekmények, amikor egyedülálló vagy idős embert támadnak meg a saját lakásában, számolnak le vele, illetve fosztanak ki.” Kérdés persze, hogy ha a hasonló helyes döntésekre a törvény alapján már több évtizede lehetőség volt, minek most a Btk.-t szigorítani.

²¹ A T 6958. számú törvényjavaslat 2012 februárjában társadalmi egyeztetésre bocsátott változata.

vonatkozó rendelkezések értelmezésénél és alkalmazásánál, valamint a jogos védelmi helyzet megítélésénél az adott ügy történéseinek egész folyamatát, összességét figyelembe véve, a cselekménysor összefüggő vizsgálata alapján kell állást foglalni...²³

Az absztrakt törvényi előírások a „cselekménysor összefüggő vizsgálatát” nyilvánvalóan kizárják. Pedig a támadó által viselt kockázat elvének erősítése nem jelentheti egyszersmind a „védekező” abszolút kockázatmentességét előíró vélelmek felállítását.

2. Kérdés továbbá, hogyan kellene értelmeznünk az idézett törvényszövegben a „jogtalan támadásnak” minősülő „jogtalan behatolást”? [b) és c) pont]. Pontosan mire jogosítja fel a jogosultat a vélelem? Ha az élet kioltására irányultság vélelmezése a jogtalan támadáshoz kapcsolódó további kritériumok függvénye, milyen mértékű, terjedelmű kötelezettség terheli a jogosultat, a támadás jogtalanága megállapításának körében?

Különösen a c) pontban szereplő esetkör volt problematikus. A „felfegyverkezve elkövetés” a Btk (nem változó) fogalomrendszerében azt jelenti, hogy az elkövető „az ellenállás leküzdése, vagy megakadályozása érdekében az élet kioltására alkalmas eszközt tart magánál”. A vélelem itt vonatkozik arra is, hogy a „bekerített helyre jogtalanul behatoló” egy az erőszak szempontjából esetleg teljesen atipikusnak minősíthető (ám ölésre objektíve alkalmas) eszközt *ellenállás leküzdése érdekében* tartott magánál?

Miért vonnánk el ezeknek a körülményeknek a felelősségteljes és minden részletre kiterjedő vizsgálatát a bírótól? Ha pedig nem vonjuk el, miért kell az idézett körülményeket „törvényi vélelemként” szabályozni?

(Ha csak nem pusztán demonstratív, a konfliktusokat kizárólag a „fekete” és a „fehér” küzdelmeként fel fogni képes nézeteket kiszolgáló céllal...)²⁴

3. Nézetem szerint dogmatikai tévedése az indokolásnak, hogy ez a rendelkezés „megteremti a lehetőséget a védekezés szükséges mértékének túllépésére”.

Valójában a rendelkezés nem túllépésre ad felhatalmazást, hanem a szükségesség mértékének vizsgálata alól adhat felmentést (mint általában az élet elleni támadások). A kettő nem ugyanaz. Ha azt mondjuk, „megengedem a túllépést”, akkor ezzel azt is állítom, hogy tudom: a védekezés nagyobb mértékű sérelmet okozott, mint ami az elhárításhoz szükséges, de mégis tolerálom.” Ez azonban nem így van.

Azt a jogalkotó nem deklaráhatja felelősen, hogy „generális felhatalmazást adok az ölésre is, noha tisztában vagyok vele, hogy ez nem mindig szükséges a támadás elhárításhoz.”

b) A javított (és sajnos elfogadás előtt álló) változat

Az előzőekben írt kifogások alaposságát az egyeztetés utáni változat²⁵ érdemben sajnos alig érinti.

A „javított kiadás” így hangzik:

„A jogtalan támadást úgy kell tekinteni, mintha az a védekező életének kioltására is irányult volna, ha

a) azt nem nyilvános helyen vagy nyilvános rendezvényen, személy ellen, éjjel, vagy fegyveresen, vagy felfegyverkezve vagy csoportosan követik el,

b) az a lakásba éjjel, vagy fegyveresen, vagy felfegyverkezve vagy csoportosan történő jogtalan behatolás, és személy elleni támadás veszélye is fennáll,

c) az a lakáshoz tartozó bekerített helyre fegyveresen történő jogtalan behatolás, és személy elleni támadás veszélye is fennáll.”

A „nyilvános hely” beiktatása, vagy a bekerített helyre felfegyverkezve behatolás kiiktatása csak az esetleg legkiváltóbb diszfunkcionális esetek lehetőségét szünteti meg. E változások bizonyos körülmények között továbbra is lehetővé teszik vagyon elleni (esetleges) támadások esetén a támadó életének kioltását, ami jogállamban igazolhatatlan.

1. A hasonló rendelkezés példa nélküli Európában. A svéd Btk. a jogos védelem lehetőségét kiterjeszti ugyan arra az esetre, ha valaki „jogellenesen behatol, vagy megkísérel behatolni másnak a lakásába, házába, műhelyébe vagy hajójára”, s gyakorlatilag ezt a szabályt vette át a finn Btk. is²⁶, ám vegyük észre, hogy e rendelkezések nem a behatoló tettét helyezik más, súlyosabb (a védekezés határait a végletekig tágitó) dimenzióba, csupán a védekezés lehetséges eseteit bővítik. „Jogos védelemnek” tekintik az ilyen szituációban elkövetett cselekményeket, nem „élet elleni támadásnak”.

Az értelmezési nehézségek nem szűntek meg, sőt tovább bővültek. Vélelem útján mindig csak deklarált tényből, másik tényre következtethetünk. Normatív, egyedi értékelést kívánó bizonytalan tartalmú körülményre vélelem nem alapítható.²⁷ Dogmatikailag ezért nem lehet mit kezdeni azzal, hogy „élet kioltására irányul az a támadás”, amely esetében „személy elleni támadás *lehetősége* is fennáll”. Ha a fegyver önmagában nem ad alapot erre a feltevésre (mert nem ad), kérdés, mi szükséges még? A megtámadott félelemérzetének magasabb foka? A támadó részéről megállá-

²⁵ Magyarország Kormányának T/6958 számú törvényjavaslata a Büntető Törvénykönyvről. 2012. április

²⁶ A kódexek rendelkezéseit részletesen ismerteti Ujvári: i. m. 29–32. old.

²⁷ Kétségtelen, hogy a XIX. század elején megjelent tankönyvében Vuchetich szintén úgy foglalt állást, hogy „mindaddig jogosnak kell tartani a védekezést, amíg a körülmények alapján annak az ellenkezője nem derül ki.” Itt azonban mégsem vélelem felállításáról van szó, hanem bizonyítási szabályról, amit a fejtegetés további része egyértelműen igazol: „ha a védekezés erőszak alkalmazásával a jogos védelem alapján történt, akkor a mentességre hivatkozónak lesz a dolga a bizonyítás...” Vuchetich Mátyás: A magyar büntetőjog rendszere. I. könyv. Elméleti büntetőjog. Eredetiből fordította, Király Tibor. A Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó kiadása, Budapest, 2010, 304. old.

²³ Pl. BH 2002/212 – kiemelés a szerző: T. M.

²⁴ Pedig – kiváltképpen a törvény éjjel elkövetett cselekményeket kiemelő fordulata kapcsán – eszünkbe juthatna Dumas aforizmája: „sötétben minden macska fekete.”

pítható körülmény, pl. verbális fenyegetés? Netán a fegyver kibiztosítása?

„Ezekben az esetekben a bíróságnak nem kell vizsgálnia a szükséges mérték kérdését” – írja az indoklás, ami ijesztő. Éppenséggel ilyen esetekben van az alapos bírói vizsgálatnak mellőzhetetlen szerepe, s éppen ilyen esetekben nem szabadna minden lehetséges változatot ráadásul általános védelem formájában a törvény betűibe gyömöszölni. Mindezt e tanulmány záró fejeztében két konkrét ügy tapasztalatai nyomán is igyekszem igazolni.

2. A törvényszöveg szerkesztése a kifejtettektől függetlenül minősíthetetlen. Az egyes feltételek vesszővel történő elválasztása éppúgy helyettesítheti a „vagy” és az „és” kötőszót. Tekintettel azonban arra, hogy a szöveg maga tartalmaz „vagy” kötőszót is (van olyan pont, amelyben háromszor is, ám részben kizáró, részben megengedő értelemben), csak jóindulattal lehet következtetni a jogalkotó elhibázott szándékára is.

Feltehetően a következőkre gondolhattak:

A jogtalan támadást úgy kell tekinteni, mintha az a védekező életének kioltására is irányult volna, ha
a) azt nem nyilvános helyen vagy nyilvános rendezvényen, személy ellen

- aa) éjjel,*
- ab) fegyveresen,*
- ac) felfegyverkezve,*
- ad) csoportosan követik el;*
- b) az a lakásba*
- ba) éjjel,*
- bb) fegyveresen,*
- bc) felfegyverkezve,*
- bd) csoportosan*

történő jogtalan behatolás és személy elleni támadás veszélye is fennáll

c) az a lakáshoz tartozó bekerített helyre fegyveresen történő jogtalan behatolás és személy elleni támadás veszélye is fennáll.

E korrekciót azonban csak kodifikáció-technikai alapismeretként iktattam ide, mert az érdemi problémát nem szövegezéssel, hanem csak a kifogásolt rendelkezés teljes elhagyásával lehetne megoldani.

Szélsőséges esetek tanulságai

Alig pár hónapja mentették fel jogos védelem címén a korábban több emberen elkövetett emberöléséért 13 év fegyházbüntetésre ítélt, s ebből hét évet le is töltött Sz. Károlyt. A perújítási eljárásban megállapították, hogy önvédelemből lőtt rá egy bünszervezet két őt zsaroló, kirabló és fenyegető tagjára, akik közül az egyik meghalt a másik megsebesült. Korábban cselek-

ményét nem védekezésnek, hanem megtorlásnak tekintették.²⁸

Előfordulnak azonban ellenkező előjelű ügyek is.

Jogos védelem túllépésére hivatkoztak azok a vádlottak, akik a sérelmükre korábban történt betöréssorozat után egy újabb betörés tetten ért elkövetőit brutálisan megkínózták annak érdekében, hogy árulják el a korábbi tettesek nevét és a zsákmány holléteit.

Mintegy másfél órán keresztül kínozták a betörőket, rugdosták és ütötték őket, a fegyver csövét többször a szájukba illetve a halántékukra szorítva fenyegetőztek, végül a hátrakötözött kezű ruhátlan embereket azzal, hogy „a Balatonban fogják megúsztatni őket”, tovább ütlegelve a közeli parkon keresztül a víz felé kísérték. Ekkor a behatolók egyikének sikerült kerekelt oldania, társa – akit emiatt a továbbiakban a parton magára hagytak – sokkos állapotban került kórházba.

A Legfelsőbb Bíróság – súlyosítva a megyei bíróság ítéletét – a vádlottakat különös kegyetlenséggel elkövetett súlyos testi sértés, személyes szabadság megsértése és más bűncselekmények miatt általában végrehajtható, másfél és három év közötti börtönbüntetésre ítélte.

Az ítélet indokolása egyebek mellett a következőket tartalmazza: „kétségtelen, hogy az egyre inkább elszaporodó vagyon elleni bűncselekmények és a velük szemben való fellépés gyakori eredménytelensége a közvélemény felháborodását váltják ki. Mindez azonban a tulajdon fokozott védelme ellenére sem eredményezheti, hogy a vagyoni jogaikban sértettek valamiféle önbíráskodásra vetemedjenek. A konkrét esetben nemcsak a jogos védelem megengedett határának túllépéséről van szó, hanem egy teljesen indokolatlan brutális kínzásról, amelyet minden egészséges társadalom messzemenően elutasít és elítél.”²⁹

Vajon egyszerűbb és egyértelműbb lett volna e két ügy megítélése – az első esetben a jogos védelem megállapítása, a másodikban a túllépés kizárása – ha maga a törvény nyújt cizelláltabb – minden esetre kötelező – részletszabályokat? Aligha. Ez ugyanis nem a jogalkotó dolga.

E két ügy is jól példázza, hogy nem a Btk. módosításával, kiegészítésével, nem általános vélelmek és tipikusnak vélt egyedi körülmények törvényi megfogalmazásával, hanem csakis minden egyes ügyben felelősségteljes és alapos jogalkalmazói munkával, gondos mérlegeléssel lehet a jogos védelem mindig bonyolult kérdésében állást foglalni. ■

²⁸ Lásd részletesen pl. Szávuly Aranka: Egy védőügyvéd nem aludhat nyugodtan, amíg egy kicsi esély van. Ügyvédvilág, 2012/5. szám, Fekete Gy. Attila: Jogos védelem. Népszabadság, 2012. január 8.

²⁹ Legfelsőbb Bíróság Bf. IV. 549/1991.